

Az Árpád-kori nyitrai hercegség

Steinhübel, Ján: *Arpádovské Nitriansko – uhorské a slovanské.*
= *Historický časopis*, 49. roč. 2001. 4. no. 585–598. p.

Szerzőnk tanulmányát a következő vélekedésre alapozza: „Az Árpád-kori Magyarország (szlovákok által használt megnevezéssel: Uhorsko) magyar–szláv állam volt.” Ezt követően teszi fel az általa megvizsgálni szándékozott kérdéseket, nevezetesen hogy a kortársak megkülönböztették-e az Árpád-kori Nyitra-vidéket (nyitrai hercegséget) az ország többi részétől, illetve hogy milyen mértékig tartozott Magyarország, főként a Nyitra-vidék a szláv világba?

A vonatkozó (az 1074. évi eseményekkel és a mogyoródi csatával, az 1075. évi garamszentbenedeki donációval kapcsolatos) forráshelyekre hivatkozva szerzőnk mindenképp előtt (esetenként áttételesen) azt mutatja ki, hogy a nyitrai hercegség a Magyar Királyságon belül viszonylagos függetlenséget élvezett, a bihari hercegséghez és Erdélyhez hasonlóan. Ennek oka a királyi szék Árpád-házban szokásos öröklési rendje volt: a király halála esetén a bihari herceg (általában) nyitrai herceggé, a nyitrai herceg pedig magyar királlyá „avanzsált”.

Ezután a nyitrai hercegség (mint a többihez képest fejlettebb régió) kiterjedésére (9 megye), lakosságának számára (majdnem 200 ezer fő), katonai erejére (háromezer harcos) következtet a szerző. Ez idő tájt – szemléltetés végett érdemes megjegyezni – az ország egészében 72 vármegye létezett, a lakosság száma egymillió körül lehetett, a kiállítható katonáké pedig 15 ezer.

Ahol a korabeli forrásanyag szlávokról beszél, Steinhübel ezt a szlávágot túlnyomórészt nyitraiaknak, a szlovákok őseinek minősíti, egy igen nagyfokú önállósággal rendelkező külön szláv nemzetségnek. Újabb nagyvonalú párhuzamot von a nyitraiak és a morvák helyzete között: „A nyitrai és a morva hercegek soha nem harcoltak a Nyitra-vidéknek Magyarországtól, Morvaországnak pedig Csehországtól való elszakadásáért, mivel a nyitrai hercegek Magyarország királyai, a morva hercegek pedig a cseh hercegi szék tulajdonosai szerettek volna lenni.”

A „külön törzsként” való szerepeltetés másodjára arra ad szerzőnknek lehetőséget, hogy mintegy „folyamatosnak” ábrázolja az Európa közép és keleti részét átfogó szláv világnak azt a sajátosságát, hogy bár a szlávok sok törzsre és nemzetre szakadtak szét, és több országot alapítottak, továbbra is egyetlen szláv nemzetnek minősítették őket. Így nyilatkozott az Árpád-korban élt európai krónikások többsége. Közéjük tartozott – a nyitraiakat ezen a külön néven is említve – Thietmar, Nestor, Gall Anonymus, brémai Ádám, Helmold, sőt még a magyar Anonymus is.

A tanulmány summázata: „A nyitraiak olyan mértékben voltak magyarok (hungarosok), amilyen mértékben földjük Magyarország (Uhorsko) része volt, illetve olyan mértékben mások, mint a többi magyarok, amilyen mértékben Nyitra-vidék különbözött Magyarországtól. Ugyanezt mondhatjuk el a morvák és Morvaország csehkehez és Csehországtól való viszonyáról is.”

Futala Tibor

Az 1618–1621. évi cseh felkelés és angliai visszhangja a pamfletirodalomban

Miller, Jaroslav: *Rex pacificus nebo fidei defensor? Jakub I. a tisk pamfletů o českém povstání v Anglii, 1618–1621.* = *Český časopis historický*, 99. roč. 2001. 760–787. p.

Csehországban 1618 és 1621 között több Habsburg-ellenes, egyben protestáns jellegű rendi felkelés tört ki, amelyek azután a fehérhegyi csatához vezettek el, és kirobantották a harmincéves háborút is.

Angliában ez idő tájt I. Jakab uralkodott (1603–1625), aki félszívvel volt „fidei defensor” (a protestáns felkelést csak fenntartásokkal támogatta, minthogy a „koronás fők” általában is averziókkal viseltetnek bármilyen uralkodóellenes mozgalommal szemben), miközben pályázott a „rex pacificus” epitetonra is, leginkább a katolikus Spanyolország-hoz, angliai érdekektől eltekintő közeledése révén.

A csehországi események ennek ellenére Anglia-szerte, főként azonban a londoni City közönsége körében élénk érdeklődést keltenek, s keresletet generáltak a hírek piacán. Ezt elégítették ki azok a pamfletek, amelyeket referált szerzőnk angliai nagykönyvtárak történeti gyűjteményeiben fedezett fel és azonosított.

Ezeket a nyomdatermékeket – gondos elemzésük után – a következőkkel lehet jellemezni:

- A szóban forgó pamfletek többsége nem tünteti fel a szerzőt, a nyomdahelyet és a nyomdászt. Több közülük álnéven jelent meg. A titkolódzás oka, hogy a legfőbb „hivatalosság” ambivalens módon viszonyult a cseh felkeléshez, miközben a közvélemény egyértelműen a hit védelmezője szerepkörét szerette volna ráruházni.
- A pamfletekre vonatkozóan nem állja meg a helyét az a korábbi feltételezés, hogy túlnyomórészt külföldön, mindenekelőtt Hollandiában készültek volna. Valójában meghatározó többségüket londoni műhelyekben nyomtatták ki, amire a „hely, kiadási év és nyomda nélkül”-óvatosságuk is utal.
- Előállításukban a Stationer’s Company számos tagja vett részt, s bekapcsolódott terjesztésükbe is.

Futala Tibor

A novgorodi viasztáblák üzenete (A legrégebb szláv könyv és egy régvolt kisebbségi kultúra)

Zaliznák, A. A., Anin, V. L.: *Novgorodskij kodeks pervoj četverti XI v. – drevnejšaa kniga Rusi* = *Voprosy ázykoznaniá*, 2001, 5. no. 3–25. p.

1932 óta folynak ásatások Novgorod területén. A kizárólag régészeti érdekességűnek induló ásatások 1951-től kezdve váratlanul az orosz nyelvtudomány számára is felbecsülhetetlen értékű leleteket kezdtek felszínre hozni: a XI–XV. századi nyírfakéregre írt leveleket.

Nem túlzás, ha kijelentjük: a szláv nyelvtudományban a novgorodi nyírfakéreg-leletek bontották le „a szellemi Szovjetuniót”, az orosz birodalmi szemléletnek a nyelvi és etnikai kérdésekben is megmerevedett dogmáit. E nézetnek még az orosz birodalmi időkből való sarkköve az a tétel, hogy a keleti szlávok, a kijevi Rusz örökösei, mind egy töről fakadtak, és lényegében az egy és oszthatatlan orosz nép részét alkotják, legfeljebb csak etnográfiai-

lag színezik a hatalmas orosz nép által benépesített nagy kiterjedésű eurázsiai térséget. Azt, hogy a középkori kijevi Rusz nem volt sem tartós képződmény, sem pedig egy monolit államalakulat, nem illet feszegetni, amint azt sem, hogy a Moszkvai Nagyfejedelemség – és a belőle kialakuló Orosz Birodalom, majd a Szovjetunió – nem annyira a kijevi Rusz, mint inkább az Aranyhorda politikai örököse. A kijevi Rusz az orosz politikában mindig csak hivatkozási alap volt arra, hogy az „eltévelyedett”, a „latin ármány” hatására a Nyugat felé orientálódó részfejedelemségeket, illetve az azokon a területeken konszolidálódó ukrán és fehérorosz etnikumot „újraegyesítse” Moszkvával. A XV. században III. Iván moszkvai nagyfejedelem veszi fel ezzel a politikai céllal „az egész Rusz nagyfejedelemé”¹ címet, és üzen hadat a Litván Nagyfejedelemségnek, hogy a litván (vagyis katolikus) uralom alatt „senyvedő” keleti szláv (vagyis „orosz”) ortodox ukránokat és fehéroroszokat „felszabadítsa”. Ez a hivatkozás később is mindig a lengyel–litván államközösséggel szemben viselt háborúk idején, az ország XVIII. század végi felosztásakor, ez az indok 1939 szeptemberében is, amikor az ukrán és a fehérorosz „testvérnépek” megvédése ürügyén támadja hátba a Szovjetunió Lengyelországot. A kijevi Rusz térképén szükség esetén utólag is lehet igazítani, így lesz az orosz történeti térképeken Kárpátalja is magyar megszállás alatt nyögő ősi „orosz” földde, amelyet a gondos „gazda”, I. V. Sztálin nem is rest 1944-ben betereni birodalmába, s ezzel maximálisan teljesíti a III. Iván által meghirdetett politikai programot: az (ily tágan értelmezett) „orosz földek összegyűjtését”.

A politikai programot kísérő nyelvészeti koncepció röviden az, hogy a kijevi Rusz keleti szláv lakói egy egységes, úgynevezett orosz nyelvet beszéltek, amely később differenciálódott, s kialakult a nagyorosz, a kisorosz és a fehérorosz dialektus. Ennek megfelelően 1905 előtt a cári Oroszországban tilos volt ukrán vagy fehérorosz nyelvű könyvet kiadni, mivel hogy ilyen nyelvek nincsenek. Az 1905. évi első orosz forradalom ezt a tilalmat is elsöpörte, sőt a szovjet korszak első évtizedében bizonyos taktikai megfontolásokból – a határ túloldalán, Lengyelországban maradt ukránoknak és fehéroroszoknak szánt mézesmadzagul – Kelet-Fehéroroszországban és Kelet-Ukrajnában állami támogatással folyt a fehérorosz, illetve az ukrán nyelvű oktatás és művelődés fejlesztése, sőt a közigazgatás is áttért a köztársaságok névadó nemzeteinek a nyelvére. 1928-ban azonban már megindul a nemzeti értelmiség elleni tömeges támadás, a saját nyelvtől és kultúrától való elretentés politikája, amely az 1930-as évekbeli „nagy terror” idején a nemzeti érzelmű értelmiség fizikai megsemmisítésébe torkollik.² Teljesen visszatérni az 1905 előtti időkhöz már nem lehetett, így korlátozott használatra való névleges államnyelvként, mintegy dísznek, afféle nyelvi népviseletnek fennmaradt az ukrán és a fehérorosz „testvényelv”, azonban az élet minden területén az orosz került előtérbe.³ A három keleti szláv – most már – nyelv „közös bölcsője” tehát az uralkodó (a Szovjetunió belülről sokáig egyeduralkodó) koncepció szerint a kijevi Ruszban ringott.

¹ Szokás „minden oroszok” nagyfejedelmének (később cárijának, pátriárkájának stb.) is fordítani ezt a titulust (amit a Rusz szó kétértelműsége meg is enged, mivel a szó a földrajzi egységet és az ott lakó népet egyaránt jelentette), eredetileg azonban a cím a földrajzi fogalomra vonatkozott.

² Vö. pl. A fehérorosz nemzeti mozgalom szétverése (Kandybov, Symon: Razgrom nacyanal'naga ruhu u Belarusi Minszk, 2000. Belarusk Gŕstarycny Aglád. 160 p.): *Kisebbségkutatás* 10/1 (Budapest, 2001), 186–190.

³ Vö. Miért szorul ki a használatból a fehérorosz nyelv? (Plotnik, Branisla A.: Äussere Ursachen für die begrenzte Verwendung der weissrussischen Sprache. = Die Welt der Slaven, XLV. Bd. 2000. 49–58. p.): *Kisebbségkutatás* 10/1 (Budapest, 2001), 143–146.

E koncepciót már a XX. század elején érték bírálatok ukrán részről, amelyeket azonban az ukrán „nacionalizmusra”, „szeparatizmusra” való tekintettel a Szovjetunió belől elnyomtak, így képviselőik csak a nyugati emigráns ukrán értelmiség körében terjeszthették renegát nézeteiket.⁴

Az 1951 óta évről évre és egyre nagyobb számban előkerülő XI–XV. századi novgorodi nyírfakéregre írt levelek (számuk ma már 800 körül van)⁵ azonban orosz részről kezdték aláásni a „közös bölcső” hivatalos koncepcióját. Kiderült ugyanis, hogy az ezekből kirajzolódó ónovgorodi dialektus nemhogy az ukrán és a fehérorosz, de még a többi nagyorosz nyelvjáráshoz képest is olyan nagy számú sajátos régi vonással rendelkezett, hogy az egységes „őrosz” nyelv – vagyis az ősszláv és a ma ismert három keleti szláv nyelv között egy köztes keleti szláv alapnyelv – feltételezése tarthatatlanná vált. Ez az ónovgorodi nyelvjárás – kedvező körülmények esetén – külön nyelvvé fejlődhetett volna. A körülmények azonban nem voltak kedvezők: III. Iván 1478-ban végleg Moszkva alá gyűrte Novgorodot, felszámolta a város demokratikus intézményeit, a népgyűlésre hívó harangot elkobozta, és Moszkvába vitette. A külön nyelvi fejlődés sorsát az pecsételte meg, hogy a novgorodi demokráciával együtt III. Iván e demokrácia hordozóit is felszámolta. Az egész népek lecserélését „vagonkérdésnek” tekintő Sztálin e tekintetben csak III. („Nagy”) Iván epigonja volt. A történelmet a novgorodiak esetében is a győztesek írták, s ezért Moszkvában még most is nagy felzúdulást vált ki Aleksandr V. Isačenko (1910–1978) eredetileg 1973-ban megjelent „gondolatkísérlete” arról, hogy hogyan alakult volna az orosz történelem, ha a despotikus kormányzatú, befelé forduló Moszkva és a népgyűlés (*veče*) által irányított, Nyugat-Európához ezer szállal kötődő Hanza-város Novgorod rivalizálásából az utóbbi került volna ki győztesen.⁶

⁴ Vö. G. Y. Shevelov áttekintését: Ű. Ševel’ov, Comu obserusskij âzyk, a ne v’bcorus’ka mova? In: *Drugij mĕnarodnij kongres ukraĭn’stĕv, Dopovĭd□□povĭdomlennĕ: Movoznavstvo*. L’vĭv, 1993, 54–65.

⁵ A feltárt anyag legrészletesebb nyelvészeti elemzése: A. A. Zalznĕk, *Drevnenovgorodskij dialekt*. Moskva, 1995. Kisebb számban más városokban (Sztaraja Russza, Szmolenszk, Tver, Rjazany, Vityebszk) is kerültek elő nyírfakéregre írt üzenetek. A nyírfakéregtet a papír tömeges elterjedéséig (ez Oroszországban a XVI. századra esik) használták írásra, bár papír hiányában szükség esetén még a legújabb korban is használták, például a II. világháború alatt magyar katonák is készítettek nyírfakéregből és küldtek haza tábori levelezőlapokat a keleti frontról. Egy ilyen esetet ír le visszaemlékezésében Kilyén Károly: „Egy sudár termetű nyírfá törzséből egy tizennégyezer–tíz centiméteres darabot lehámoztam. Ekkora volt egy tábori levelezőlap. A nyírfakéreg fehér oldalára a rendes tábori lapról ugyanolyan betűmérettel mindent szépen átmásoltam. Az én üzenetemet pedig a belső, barna oldalára írtam [...]. A levelezőlap máig megmaradt. Érdekessége, hogy nyírfából, ebből a felségesen szép faanyagból készült, és hogy pontosan olyan, mint egy korabeli hivatalos levelezőlap.” Vö.: Kilyén Károly: *Fennmaradni!* Szerkesztette: Máthé Éva. É. n., h. n. 28. l. (<http://www.gulag.hu/kilyen09/htm>). Egy ilyen nyírfakéregből készült tábori levelezőlap árverésre került 2002. március 08-i 7. Bélyeg- és Postatörténeti Árverésen: (78. tétel: „1944. 07. Nyírfakéreg tábori levelezőlap. 800 Ft”), (vö. <http://www.bedo.hu/bedo/papirr/belyeg7.htm>).

⁶ A. V. Isačenko, Esli by v konce XV veka Novgorod oderžal pobedu nad Moskvoj (ob odnom nesostoâvšemsâ variante istorii russkogo âzyka). In: *Wiener slawistisches Jahrbuch*, Bd. XVIII, 1973. S. 48–55. E tanulmány 1998-ban jelent meg először Oroszor-

A novgorodi nyírfakéreg-levelek – többnyire egyszeri használatra szánt üzenetek vagy feljegyzések – a középkori Novgorod háztartási hulladékából előbukkanva tehát olyan érveket szolgáltatnak az elfogulatlan nyelvészek számára, amelyeket nem lehetett már ukrán vagy más „burzsoá nacionalizmusra” hivatkozva lesöpörni az „asztalról, hanem meghajolva előttük – persze már a gorbacsovi érában – fel kellett adni a közös bölcső” birodalmi ihletésű koncepcióját. Kellott ehhez persze egy zseniális nyelvész is: Andrej Zaliznyak, aki friss szemmel nézte át az időközben felgyülemlett tekintélyes mennyiségű anyagot, és az abból levont következtetéseket 1987 óta otthon és külföldön tanulmányok sorában és több összefoglaló munkában publikálja.⁷

Ma már nem számít szenzációnak, ha egy ásatási szezonban akár több tucat nyírfakéregre írt üzenet is előkerül, bár elolvasásuk mindig szellemi erőpróba, hiszen gyakran töredékesek, de az épek is vonatkozhatnak olyan tényállásokra, amelyeket több évszázad, a legkorábbiak esetében majdnem ezer év távolából nehéz rekonstruálni. A levelek többsége más forrásból nem ismert novgorodi polgárok gazdasági, családi, baráti, szerelmi stb. üzeneteit tartalmazza, s utal arra is, hogy e „nyugatos” középkori orosz városállamban az írni-olvasni tudás korántsem volt a hivatásos írástudók privilégiuma. Aligha magyarázható csak a novgorodi talajviszonyokkal, hogy éppen itt maradtak fenn a nyírfakéregre írt világi tartalmú magánüzenetek ilyen tömeges mennyiségben.

2000. július 13-án a régészek a XI. század első negyedéből származó rétegben váratlanul egy olyan fából készült kis könyvre bukkantak, amelynek szövegét viaszra írták. A letről rövid hírben akkor a magyar sajtó is beszámolt. Nemrég a legtekintélyesebb orosz nyelvészeti folyóirat, a moszkvai Voprosy Jazykoznanija hasábjain a novgorodi ásatásokat évek óta vezető Vlagyimir Janyin régészprofesszor és a fentebb már említett Andrej Zaliznyak nyelvész részletesen ismerteti a könyvet. A Novgorodi Kódexnek elnevezett könyvecske triptichon: három 19×15×1 cm-es hársfadeszka-lapból áll. Mindhárom deszkalapon 15×11,5 cm-es mélyedés van (a középsőn mindkét oldalt), amelyet viasszal töltöttek ki. Ily módon a kódex összesen 4 oldal viaszra írt szöveget tartalmaz. Az első és az utolsó tábla külső oldala a borító funkcióját tölti be. A táblák szélén lyukak vannak, amelyekbe facsapokat illesztve fűzték össze a könyvet (l. a mellékelt képet).

A viasszal bevont fatáblákat, az úgynevezett cerákat széles körben használták írásra az ókori Görögországban és Rómában, valamint a középkori Nyugat-Európában is. Voltak köztük öt vagy még több kis táblából összeállított ún. poliptichonok, de a legjellegzetesebb megjelenési formájuk a novgorodi lelethez hasonló triptichon volt. Több országban találtak már olyan cerákat, amelyeken fennmaradt a viaszba karcolt szöveg is. Az írósz-

szágban (Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk, t. 68, Moskva, 1998, No 11, 970–974). Fogadtatására nézve vö.: V. B. Krys'ko, „Bez gneva i pristrastiâ” (uo. t. 69, Moskva, 1999, No 12) és V. I. Suprun, Smelyj ĩksperiment (uo.). Az emigráns Isačenkóéhoz hasonló gondolatokat fogalmazott meg odahaza már 1960-ban A. A. Lúbisev, de az ő nézetei akkor nem kaphattak nyilvánosságot: e tárgyban D. A. Nikol'skijnak írt, 1960. december 20-án kelt és magánlevélként elküldött tanulmányát csak 1999-ben adta ki a szerző hagyatékából R. G. Barancev, vö. A. A. Lúbisev, esli by protivostoânne s Moszkvoj zaveršilos' v pol'zu Novgoroda... In: *Zvezda*, 1999, No 10.

⁷ Vö. pl. A. A. Zaliznák, Novgorodskie berestânye gramoty s lingvističeskoj točki zreniâ. In: V. L. Ānin, A. A. Zaliznák, *Novgorodskie gramoty na bereste (iz raskopok 1977–1983 gg.)*. Moskva, 1986, 89–219; A. A. Zaliznák, Posleslovie lingvista. In: V. L. Ānin, *Ā poslat tebe berestu...* Moskva, ³1998, 425–449.

A novgorodi kódex 1. lapja

köz a cerák esetében a stílus (stylus) volt, egy olyan fémből vagy csontból készült íróvessző, amelynek egyik vége hegyben végződött – ezzel karcolták a szöveget a viaszba –, a másik lapátszerűen volt kialakítva – ezzel lehetett a leírkatat törölni. Sokáig úgy vélték, hogy Oroszországban nem ismerték ezt a technikát, s csak a novgorodi ásatások megindulása után kerültek a felszínre kezdetben stílusok, majd cerák is. Az eddig talált összesen 12 cera közül többnek a külső borítójára az ábécét vésték, amiből arra lehet következtetni, hogy az írás-olvasás oktatására használták őket. Viaszmaradványok töredékes szöveggel csak egy korábban előkerült cerán maradtak fenn. Az eddig előkerült mintegy 250 stílus közül mind lapátszerűen végződik az egyik végén. Ez a nyírfakéregre való karcolásnál felesleges, tehát ezek az eszközök a viaszra való írásra szolgáltak. Mindezek fényében – utólag persze – szinte törvényszerűnek látszik, hogy elő kellett kerülnie előbb-utóbb egy épen maradt viasztábla-könyvnek is.

A többféle korszerű eszközzel elvégzett kormeghatározás szerint a könyvecske a XI. század első 15–20 évében kerülhetett a földre, tehát korban több évtizeddel megelőzi a legrégebbi pontosan datált (pergamenre írt) orosz könyvet, az Osztromir fejedelmi helytartó számára 1056–1057-ben másolt evangéliumos könyvet. Lehet, hogy néhány datálatlan orosz kódex valamivel korábbi az Osztromir-evangéliumnál, de ennyire réginek, mint a most feltalált novgorodi lelet, még hipotetikusán sem tartja őket senki.

Ráadásul az említett Osztromir-evangélium egyben a legrégebbi pontosan datált szláv könyv is. A fennmaradt ógyházi szláv nyelvű kódexek egyikén sincs dátumbejegyzés, és csak közvetett módon – paleográfiai és nyelvészeti jegyeik alapján – datálják őket a XI. századra, de a még ily széles sávban mozgó kormeghatározást sem lehet kétséget kizáróan garantálni. Az újonnan talált novgorodi kódex a maga negyedszázados pontossággal meghatározható korával így a legkorábbi viszonylag pontosan datálható szláv könyvvé lép elő. Szláv írott szövegek ennél régebből csak néhány X. századi óbolgár feliraton maradtak fenn.

A kódex tartalmát a viasz felszínén két szoltár (a 75. és a 76.) teljes szövege és egy harmadik (a 67.) első hat sora teszi ki. A szöveg – a szlavisztikában közkeletű meghatározás szerint – orosz szerkesztésű ógyházi szláv, vagyis a Cirill és Metód által ómacedoszláv nyelvjárási alapon létrehozott klasszikus ógyházi szlávól annyiban tér el, hogy magán viseli a keleti szláv másoló néhány kiejtési jellegzetességét (a klasszikus ógyházi szláv szempontjából „hibáját”). Vagyis a könyvecskét nem a bizánci szláv hittérítők hozták magukkal, hanem keleti szláv területen másolták. Ez a „felszíni” szöveg jól olvasható, a fennmaradt többi korai szláv szoltárszöveggel egybevethető, amit a közreadók el is végeztek. „Emberpróbálób” filológiai munka a „rejtett” szövegek felfejtése. A viasztáblákat ugyanis nem a most látható szövegnek a lejegyzésére használták először, hanem korábban többször is írtak már rá. A vékony viaszrétegen keresztül áthatoló stílus nyomot hagyott a puha hársfadeszkán, s a többszöri használat során keletkezett lenyomatok egymásra rétegződtek. E szövegek megfejtése a szerzők szerint rendkívül időigényes, jelenleg „közelebb jár az elejéhez, mint a végéhez”. Ennek ellenére néhány mutatványt közreadnak ezekből az oly keserves munkával megfejtett „láthatatlan” szövegekből is. Ezek ugyanabban a nyelvi kódban íródtak, mint a „felszíni” szöveg: keleti szláv „beütésekkel” tarkított ógyházi szláv nyelvűek. A legérdekesebb közülük a „Jézus Krisztus törvénye” címet viselő szöveg, amely a keresztény hit alapelveit foglalja össze, majd a bálványimádatból való elfordulásról szóló fogadalmat tartalmazza, vagyis – állapítják meg a szerzők – az oroszországi keresztény térítés dokumentuma áll előttünk: az a szöveg, amelyet a térítők az újonnan megtértekkel mondtak el, amikor felvették őket a hívők sorába.

Az természetesen véletlen, hogy a ma ismert legrégebbi, viszonylag pontosan datálható szláv könyv éppen Novgorodban került elő. Mégis utólag jelképesen elégtételt szolgáltat annak a keleti szláv közösségnek, amelyben a hittérítők által hozott írás a leghamarabb terjedt el a legszélesebb körben. A novgorodi szerves fejlődés erőszakos megszakítása a XV. század végén a bizánci és a nyugati kultúra sajátos – és úgy tűnik, termékeny – kölcsönhatását akasztotta meg.

Zoltán András